

Scientific Journal Quarterly of Middle East Studies

Vol 29. No 4. Winter 2023

Received date: 2023.05.02

Acceptance date: 2023.06.01

مرکز پژوهش‌های علمی و
مطالعات استراتژیک خاورمیانه

Home page: www.cmess.sinaweb.net

DOR: 20.1001.1.15601986.1401.29.4.16.8

Egypt in the midst of crises; Trying to manage internal challenges and external insecurity

Seyed Abdolamir Nabavi^۱

Abstract

After the Arab Spring in 2011, there was a lot of hope in the Middle East and North Africa to improve the political and economic situation; But what can be seen today is the growing concern and fear of worsening conditions. Egypt is one of the countries that were expected to experience profound political changes after the fall of Hosni Mubarak, and especially to put an end to decades of authoritarianism and inefficiency. However, the course of events progressed in such a way that the previous crises and problems continued, and today we are faced with the question of how to manage the internal and external challenges of this country. It seems that Egyptian managers and policymakers are trying to cover internal and external problems through an active diplomacy and strengthen national pride and identity by implementing ambitious plans. This paper tries to investigate and analyze the subject by collecting the necessary data and evidence through the library and the Internet and with a descriptive-analytical approach. Based on this, first, a review of the internal (economic and political) problems of Egypt is done, and then there are explanations about the issues and events of the southern and western borders of that country. The sum of these discussions will show why the staple of crises has been talked about today's situation in Egypt.

Keywords: Egypt, Arab Middle East, Authoritarianism, Crisis, National Security, Ennahda Dam.

^۱ Regional studies, University of Tehran, Tehran, Iran.

مرکز پژوهش‌های علمی و
مطالعات استراتژیک خاورمیانه

فصلنامه علمی مطالعات خاورمیانه

سال ۲۹، شماره ۴، پیاپی (۱۱۰)، زمستان ۱۴۰۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۱۱

Home page: www.cmess.sinaweb.net

DOR: ۲۰.۱۰۰۱.۱.۱۵۶۰۱۹۸۶.۱۴۰۱.۲۹.۴.۱۶۸

نوع مقاله: پژوهشی

مصر در منگنه بحران‌ها؛ تلاش برای مدیریت چالش‌های داخلی و ناامنی خارجی

سید عبدالامیر نبوی^۱

چکیده

با وقوع بهار عربی در سال ۲۰۱۱، امید زیادی در خاورمیانه و شمال آفریقا برای بهبود وضعیت سیاسی و اقتصادی پدید آمد؛ اما آنچه امروز مشاهده می‌شود نگرانی و هراس فزاینده از بدتر شدن شرایط است. مصر از جمله کشورهایی است که با سقوط حسنی مبارک انتظار می‌رفت تغییرات سیاسی عمیقی را تجربه کند و به‌ویژه نقطه پایانی بر دهه‌ها اقتدارگرایی و ناکارآمدی گذاشته شود. با این حال، سیر حوادث به گونه‌ای پیش رفت که بحران‌ها و مشکلات پیشین تداوم یافت و امروزه با این پرسش روبه‌رو است که چالش‌های داخلی و خارجی این کشور چگونه مدیریت شود؟ به نظر می‌آید مدیران و کارگزاران مصری تلاش دارند مشکلات داخلی و خارجی را از مسیر یک دیپلماسی فعال پوشش دهند و با اجرای طرح‌های بلندپروازانه در داخل غرور و هویت ملی را تقویت نمایند. مقاله حاضر می‌کوشد با گردآوری داده‌ها و شواهد لازم از طریق کتابخانه‌ای و اینترنتی و با رویکرد توصیفی-تحلیلی به بررسی، تجزیه و تحلیل موضوع بپردازد. بر این اساس، ابتدا مروری بر مشکلات داخلی (اقتصادی و سیاسی) مصر انجام می‌شود و سپس درباره مسائل و رویدادهای مرزهای جنوبی و غربی آن کشور توضیحاتی می‌آید. مجموع این مباحث نشان خواهد داد چرا از منگنه بحران‌ها درباره وضعیت امروزی مصر سخن گفته شده است. **واژگان کلیدی:** مصر، خاورمیانه عربی، اقتدارگرایی، بحران، امنیت ملی، سد النهضة.

مقدمه

خاورمیانه و شمال آفریقا که همواره موقعیتی حساس و مورد توجه قدرت‌های بین‌المللی و منطقه‌ای داشته است، بیش از یک دهه است که با تحولات و رویدادهایی روبه‌رو شده که معادلات منطقه‌ای و بین‌المللی را دستخوش دگرگونی قرار داده است. با وقوع بهار عربی در سال ۲۰۱۱، امید زیادی در خاورمیانه و شمال آفریقا برای بهبود وضعیت سیاسی و اقتصادی پدید آمد، اما آنچه امروز مشاهده می‌شود نگرانی و هراس فزاینده از بدتر شدن شرایط است؛ این نگرانی و هراس را می‌توان به روشنی در روند مهاجرت از منطقه مشاهده کرد. در این میان، تحولات سال‌های اخیر مصر که پس از تونس به قطار تغییرات ۲۰۱۱ پیوسته بود، پرسش‌هایی جدی را درباره حال و آینده آن کشور مطرح می‌کند. در واقع، شرایط فعلی منطقه خاورمیانه و شتاب تحولات سبب شده است که دولتمردان مصر خود را در مگنه بحران‌ها احساس کنند.

مسئله اینجاست که مصر به لحاظ داخلی، هم از نظر اقتصادی و هم از نظر امنیتی، تحت فشار قرار دارد و ثبات کشور دچار مشکلاتی است که ریشه آن حتی به پیش از بهار عربی می‌رسد. حکومت مبارک با توجه به ماهیت شبه‌اقتدارگرایانه خود می‌کوشید سیاستی دوجبهی را دنبال کند؛ از یک سو به سرکوب گسترده مخالفان سیاسی و گروه‌های مستقل دست می‌زد و از سوی دیگر آزادی محدودی به احزاب، مطبوعات و فعالیت‌های مدنی می‌داد (اوتای، ۱۳۸۶: فصل ۱). حکومت سیسی نیز امروزه می‌کوشد به همین روش عمل کند و بنابراین تا حدودی شاهد تداوم و پایداری شیوه سیاست‌گذاری و عملکردی هستیم که در دوره حکومت مبارک و حتی پیش از وی (سادات و ناصر) صورت می‌گرفت. همزمان، ماهیت نیمه‌رانتی دولت و مشکلات اقتصادی که تا حدود زیادی ریشه در سیاست‌های ناصر و سادات دارد، موجب آسیب‌پذیری گسترده ساختار اقتصادی کشور در زمان حکومت مبارک شد (رک: احمدیان، ۱۳۹۰) و در دوره پس از انقلاب ژانویه ۲۰۱۱ هم تداوم یافته است. تجربه منطقه، و از جمله مصر، نشان می‌دهد چنین سیاست‌هایی تا درازمدت کارآمد و موثر نیست، به‌ویژه فرسودگی ساختارهای سیاسی و اقتصادی سبب می‌شود توان مهار فشارهای بیرونی به تدریج ضعیف شود.

از سوی دیگر، به لحاظ خارجی، به‌خصوص مسائل مرزی و تحولات کشورهای همسایه، این کشور با مسائل و دستورکارهای جدی و مهمی مواجه است که امنیت ملی آن را آشکارا تهدید می‌کند. اگر در گذشته، مصر توانایی بازیگری و نقش‌آفرینی در چند پرونده مهم منطقه‌ای را داشت که مهم‌ترین آن روند صلح اعراب و اسرائیل بود، امروزه رویدادهایی در مرزهای جنوبی و غربی آن و همچنین در منطقه سینا، در جریان است که تداوم هر یک از آن‌ها نیز هراس‌آور است. بحران جنگ در سودان، تاسیس سد النهضة (اتیوپی) در جنوب، تداوم و گاه گسترش درگیری‌ها در لیبی و فعالیت‌های گروه‌های تکفیری در شبه‌جزیره سینا مواردی است که دستگاه‌های سیاسی و امنیتی مصر را در سال‌های گذشته به‌طور مداوم به واکنش واداشته و هنوز هیچ‌یک به سرانجام روشنی نرسیده است.

نوشته حاضر می‌کوشد ابتدا مروری بر مشکلات داخلی (اقتصادی و سیاسی) مصر انجام شود و سپس درباره مسائل و رویدادهای مرزهای جنوبی و غربی آن کشور توضیحاتی می‌آید. مجموع این مباحث نشان خواهد داد چرا از مگنه بحران‌ها سخن گفته شده است.

مشکلات داخلی

اقتصاد: وضعیت مصر پس از کنار رفتن مبارک از قدرت و بی‌ثباتی‌های سیاسی بعدی به شدت آسیب دید و شکننده‌تر شد. قبل از وقوع تحولات عربی، این کشور حدود ۳۶ میلیارد دلار ذخیره ارزی داشت که در دوره ریاست‌جمهوری مرسی تا

حدود ۱۶ میلیارد دلار کاهش پیدا کرد. برآورد می‌شود در سال جاری میلادی (۲۰۲۳) ذخایر ارزی مصر به حدود ۳۴ میلیارد دلار رسیده باشد، هر چند مشکل آن است بخش زیادی از این ذخیره ناشی از استقراض خارجی است، نه رشد اقتصادی، به‌ویژه که بدهی‌های خارجی به حدود ۱۶۳ میلیارد دلار افزایش پیدا کرده است (Trading Economics, 2023). این مشکلات سبب شده که در کنار افزایش جمعیت مصر (بیش از ۱۰۹ میلیون نفر با میانگین سنی زیر ۲۵ سال) حدود ۴۲ درصد بودجه صرف پرداخت بدهی‌های داخلی و خارجی شود و تعداد فقرا طبق استانداردهایی که مؤسسات معتبر جهانی تعیین کرده‌اند (با درآمد کمتر از ۳,۶۵ دلار در روز) به حدود ۶۰ درصد جمعیت برسد (Ceicdata, 2023). لازم به توضیح است که میانگین ماهانه دستمزد رسمی سال ۲۰۲۳ در مصر حدود ۲۷۰۰ پوند مصر معادل ۸۸ دلار بوده است. آمار رسمی از سطح تورم (سال ۲۰۲۳) افزایش شدید آن را نشان می‌دهد که به بالاترین حد خود، یعنی ۳۱,۹ درصد برای تورم کل سالانه و ۴۰,۲۶ درصد برای تورم نقطه‌ای رسیده است. میزان بیکاری به‌صورت رسمی حدود ۷,۲ درصد است و بیشترین میزان بیکاری نیز در میان جوانان مشاهده می‌شود (Wagecentre, 2022)؛ اگرچه برآوردهای غیررسمی درصدهای بیشتری را نشان می‌دهد.^۲

رشد اقتصادی مصر در سال‌های اخیر چندان مناسب نبوده و در مارس ۲۰۲۳ با مقداری کاهش به ۳,۹ درصد رسیده است. از طرف دیگر، کنترل واردات، تضعیف شدید پوند مصر که به تورم دامن می‌زند و تشدید سیاست پولی تهاجمی و همچنین

- این آمارها مربوط به دوره ۲۰۲۱ - ۲۰۲۳ میلادی است و از منابع و شبکه‌های مختلف خبری، به نقل از آمارهای صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی، گردآوری شده است.

- یکی از مسائلی که اقتصاد مصر را تحت فشار زیادی قرار داده و کمتر به آن توجه و اشاره می‌شود، مسئله مهاجرت است؛ هم در بعد مهاجرت شهروندان مصری و هم در بعد ورود مهاجران از دیگر کشورها. در بعد نخست (مهاجرت شهروندان مصری)، شایان ذکر است که گزارش‌های سالانه مهاجرت نشان می‌دهد مصر با خروج فزاینده نیروهای جوان و متخصص مواجه است. طبق آمار در سال ۲۰۲۲ (در مقایسه با سال ۲۰۲۱) تعداد مصری‌های دستگیر شده - با ۱۷۹ درصد افزایش - به ۱۸۴۹۷ مورد رسیده و میزان درخواست پناهندگی هم - با ۱۳۹ درصد افزایش - به ۱۴۳۶۴ مورد رسیده است که رتبه هفدهم را به خود اختصاص داده است. دلیل مهاجرت از مصر هم عمدتاً اقتصادی بیان شده است (ICMPD, 2023). این امر البته باعث مقداری درآمدزایی برای کشور می‌شود چه آنکه تعدادی از مهاجران پس از اشتغال به ارسال پول برای خانواده‌هایشان می‌پردازند، اما همزمان اقتصاد ضعیف کشور را از فعالیت نیروهای کار جوان و متخصص محروم می‌کند. بعد دوم ورود مهاجران از دیگر کشورها، به‌ویژه کشورهای همسایه است. به گفته سامح شکاری، وزیر خارجه مصر، این کشور میزبان ۹ میلیون پناهنده و مهاجر است (MDEAST, 27/3/2023). پیش از آن هم سازمان بین‌المللی مهاجرت اعلام کرده بود که در میان این تعداد، دست‌کم ۵ میلیون سودانی به چشم می‌خورد (شفقنا، ۱۴۰۲/۲/۹) و روشن است که بالاگرفتن درگیری‌ها در سودان به افزایش این تعداد می‌انجامد. همچنین افزایش جنگ‌ها و درگیری‌ها در منطقه به فعالیت بیشتر شبکه‌های قاچاق انسان و مهاجرت‌های غیرقانونی می‌انجامد. در واکنش به این وضعیت، مصر از سال ۲۰۱۶ به شناسایی و سرکوب گسترده شبکه‌های قاچاق مهاجران به اروپا اقدام کرده است. مذاکرات دولت مصر و اتحادیه اروپا در این زمینه نیز منجر به توافقی در اکتبر ۲۰۲۲ گردید که بر اساس آن، مصر متعهد شد مدیریت مرزی و عملیات جستجو و نجات مهاجران را در خشکی و در دریا گسترش دهد. در مقابل، اتحادیه اروپا حمایتی ۸۰ میلیون یورویی از اقدامات مصر انجام دهد که ۲۳ میلیون یورو از این مبلغ در سال جاری پرداخت شود. این مبلغ صرف خرید تجهیزات جستجو، نجات مهاجران و برگزاری دوره‌های آموزشی ویژه خواهد شد (مهاجرنیوز، ۱۴۰۱/۹/۱۰).

افزایش ۵۰۰ واحد پایه در این دوره بر کسب و کارها تاثیر منفی گذاشته است. به تعبیر دیگر، هم رشد اقتصادی و هم افزایش سرمایه‌گذاری‌های خارجی قابل انکار نیست، اما به دلیل بوروکراسی فربه و ناکارآمد و توزیع نامناسب درآمدها چندان اثربخشی نداشته و همچنان شاهد فقر گسترده در جامعه مصر هستیم. برآورد می‌شود اقتصاد غیررسمی یا زیرزمینی این کشور حدود ۴۴ تا ۵۱ درصد کل اقتصاد این کشور را تشکیل دهد که به معنای گستردگی فساد اقتصادی و ناکارآمدی بوروکراتیک است. البته دولت تلاش کرده است اصلاحاتی متناسب با توصیه‌های بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول، به‌خصوص در زمینه حذف یارانه‌ها، انجام دهد. به‌عنوان نمونه، دریافت وام ۱۲ میلیارد دلاری صندوق بین‌المللی پول در دوره‌ای ۳ ساله منوط به انجام اصلاحات گسترده و عمیق اقتصادی شد و همچنین دولت در سپتامبر ۲۰۱۶ موفق به دریافت نخستین بخش از یک وام ۳ میلیارد دلاری از بانک جهانی گردید تا بلکه بتواند به اوضاع مالی سر و سامانی دهد. از این رو میزان یارانه‌ها و نرخ برابری پول مصر با ارزهای بین‌المللی کاهش داده شد. کاهش یارانه‌ها، به‌خصوص حذف یارانه حمل‌ونقل و انرژی که گفته شد در دوره‌ای ۵ ساله رخ می‌دهد، بر معیشت مردم به‌شدت اثر منفی گذاشت. همچنین نرخ برابری پوند مصری با دلار از سال ۲۰۲۰ طی سه مقطع حدود ۷۲ درصد کاهش پیدا کرد. در این بین آزادسازی نرخ ارز از سال ۲۰۱۶ توسط بانک مرکزی با هدف مبارزه با بازار سیاه ارز تأثیر چندانی نداشته است؛ بنابراین، کاهش یارانه‌ها اگرچه به رشد اقتصادی کشور تا حدی کمک کرده ولی به نارضایتی عمومی دامن زده است (Forecast Economics, 2023).

همزمان چند طرح بلندپروازانه از سوی دولت آغاز شد؛ مانند تأسیس خط دوم کانال سوئز در سال ۲۰۱۵ که سبب شد درآمدهای خارجی اندکی افزایش پیدا کند و از آن مهم‌تر اجرای طرح تأسیس پایتخت جدید این کشور در شرق قاهره، به‌عنوان پرجمعیت‌ترین و شاید نابسامان‌ترین پایتخت عربی است. این طرح که گفته می‌شود می‌تواند مشکل مسکن حدود پنج میلیون نفر را در قاهره حل کند، طبق برآوردها در فاز نخست به ۴۵ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری مستقیم نیاز داشته که تا سال ۲۰۲۲ حدود ۵۹ میلیارد دلار هزینه برداشته است و پیش‌بینی می‌شود به دلیل تورم جهانی به دلیل تبعات بیماری کرونا و جنگ اوکراین تا ۹۳ میلیارد دلار افزایش پیدا کند. هرچند دولت قول داده هزینه‌های پایتخت جدید را از طریق سود فروش زمین‌ها و خانه‌ها به دست آورد، اما اغلب مردم مصر درباره سیاست‌های ساخت پایتخت جدید شک دارند، چرا که طبقه فقیر و متوسط با افزایش میزان مالیات‌ها و تورم و نیز حذف کمک‌های دولتی در زمینه نفت و گاز و... دچار آسیب‌های اقتصادی و مادی فراوانی شده‌اند (Mandour, 2023). بنابراین پیامدهای ناگزیر چنین برنامه‌ها و سیاست‌هایی در ترکیب با ناکارآمدی بوروکراتیک مصر، نارضایتی و مخالفت‌های عمومی زیادی ایجاد کرده است که آخرین آن، اعتراضات سپتامبر سال جاری در عموم مناطق شهری و روستایی مصر بوده است. در واقع، اگرچه مصر در دهه‌های گذشته شاهد اعتراضات و اعتصابات زیادی بوده، وضعیت بد معیشتی و تخریب ساخت و سازهای غیرقانونی در سال‌های اخیر که بیشتر مربوط به روستائیان و حاشیه‌نشینان شهری می‌شود، نارضایتی گسترده آنان را در پی داشته است و اتفاقاً محمد علی، تاجر و بازیگر مصری، در سپتامبر ۲۰۱۹ بر این نکته انگشت تاکید گذاشت.

چنانکه اغلب تحلیلگران مسائل مصر به آن اشاره و حتی تاکید می‌کنند، بخشی از مشکلات اقتصادی این کشور به فعالیت‌های اقتصادی ارتش بر می‌گردد. البته در این‌باره هیچ‌گونه گزارش دقیق و شفافی در دست نیست، اما تردیدی هم نیست که گستره این فعالیت‌ها در دوره ریاست‌جمهوری سیسی افزایش یافته، به نحوی که ارتش در این مدت در حوزه‌های مهمی فعال شده است که پیش از آن وارد نشده بود؛ مانند: واردات شیر خشک و تولید دارو (دیپلماسی ایرانی، ۱۳۹۵/۷/۲۰). این

امر در حالی است که ارتش از مدت‌ها قبل در حوزه‌هایی مانند ساخت و سازهای کلان، راه‌اندازی خط دوم کانال سوئز و تاسیس پایتخت جدید فعال بود. اتفاقاً یکی از شروط مهم صندوق بین‌المللی پول برای تداوم همکاری و اعطای وام جدید آن بوده است که مداخله ارتش در اقتصاد متوقف و فعالیت شرکت‌های اقتصادی وابسته به آن ساماندهی شود.^۱

سیاست: در حوزه سیاست داخلی حکومت السیسی از ابتدا سیاست مشت آهنین را تحت عناوین «لزوم حفظ امنیت عمومی» و «فوق‌العاده بودن شرایط» حاکم کرده و به سرکوب تمامی مخالفان و منتقدان دست زده است که در رأس آن‌ها اخوانی‌ها قرار دارند. پس از قدرت‌گیری سیسی، اخوان‌المسلمین و اعضای جنبش ۶ آوریل به‌عنوان یک گروه تروریستی اعلام شد، شرکت‌ها و امکاناتش مصادره شد و فعالانش بی‌رحمانه دستگیر شدند و از شرکت و حق نامزدی در هرگونه انتخاباتی منع شدند، البته چنین سیاستی علیه منتقدان و مخالفانی مثل ناصریست‌ها، چپ‌ها و لیبرال‌ها هم وجود داشته است؛ به‌عنوان نمونه با تغییر قانون انتخابات سه‌چهارم کرسی‌های پارلمان به کاندیداهای مستقل تعلق دارد، کاندیداهایی که عضو هیچ حزبی نیستند اما از توانایی مالی برای فعالیت‌های انتخاباتی برخوردارند. این وضعیت بیش از همه به نفع افراد ثروتمند طرفدار السیسی خواهد بود. بر همین مبنا میانگین مشارکت در اغلب انتخابات‌های چندسال اخیر حدود ۲۷ الی ۳۵ درصد را نشان می‌دهد؛ حتی دولت در روز انتخابات به همه کارمندان دولت یک نصف روز مرخصی می‌دهد تا برای رأی دادن به حوزه‌های رأی‌گیری بروند (Mandour, 2023). چنین برخوردهایی به نارضایتی‌های موجود بیشتر دامن زده و سبب شد برای عنوان نمونه در سپتامبر ۲۰۱۹ بعد از انتشار تصاویر و صوت تاجر و بازیگری به نام محمدعلی که در اسپانیا به سر می‌برد، تظاهراتی گسترده علیه حکومت شکل بگیرد و معترضان خواهان استعفای سیسی بشوند. وی که گفته می‌شود سابقه ۱۵ سال همکاری با ارتش مصر را داشته است، در مدت کوتاهی بیش از ۳۵ فیلم ویدئویی منتشر کرد و طی آن‌ها با زبانی صریح و گزنده نکاتی را درباره دخالت‌های خانواده سیسی و ارتش در ساخت و سازهای پایتخت جدید مصر و تاراج اموال عمومی بیان کرد. او طی مصاحبه‌ای با شبکه الجزیره برای اعتراض به سیاست‌های دولت سیسی و علیه گسترش فقر فراخوان داد و از مردم خواست در روز ۲۰ سپتامبر به خیابان‌ها بیایند. گستردگی اعتراضات ابتدا در مناطق روستایی استان جیزه بیشتر بود، اما به سرعت به دیگر استان‌ها و حتی شهرهای بزرگی چون قاهره کشیده شد و محمدعلی در پیامی به مناسبت برگزاری تظاهرات «جمعه خشم» (۲۵ سپتامبر) از مردم خواست در برابر نیروهای امنیتی از خود دفاع کنند.

طبق روال معمول، دولت مصر ضمن آماده‌باش سریع نیروهای امنیتی و دستگیری تعدادی از معترضان، هرگونه ناآرامی را معلول دخالت نیروهای تروریستی و خارجی دانست و تعدادی از سایت‌های ضددولتی را هم مسدود کرد. سیسی نیز طی سخنانی در ۲۷ سپتامبر از «افراد نفوذی و کسانی که شک و تردید به دل ملت می‌اندازند» یاد کرد که «همیشه از اقدامات دولت برای تحریک مردم سوءاستفاده می‌کنند» و نسبت به اجرای طرح‌هایی برای برهم زدن ثبات مصر هشدار داد. وی هدف تظاهرات را نه تغییر که تخریب دانست و با دفاع از خودش گفت: «همه فعالیتش به خاطر مصر و اصلاح آن است».

۱ - البته گفته شده است چنانچه مسئله اصلاحات اقتصادی به‌طور جدی دنبال شود، انتظار می‌رود با ادامه روند بهبود درآمدها و کاهش مشکلات ناشی از شیوع کرونا، توازن مالی نیز به تدریج پدید آید. واقعیت آنکه کاهش مشکلات ناشی از کرونا باعث اتفاقات مثبتی چون افزایش تولیدات صنعتی و نیز افزایش تعداد گردشگران شد، هرچند جنگ در اوکراین در دسره‌های جدیدی را به‌ویژه به لحاظ واردات گندم پدید آورد (IMF, 2022).

البته همچون موارد گذشته ناآرامی‌ها به سرعت کنترل شد و احزاب سیاسی در عمل توانی برای به چالش کشیدن حکومت نداشتند، اما به هر صورت چنین اعتراضاتی نشان می‌داد سیاست مشت آهنین نارضایتی و التهاب در جامعه مصر را تشدید کرده است.

در حوزه سیاست داخلی معضلی دیگر به نام ناامنی در شبه‌جزیره سینا وجود دارد که اگر به آن توجه کنیم درک مشکلات بیرونی مصر، چه در مرز مشترک با لیبی و چه در مرزهای جنوبی با سودان، ساده‌تر خواهد بود. این منطقه حدود هشتصد هزار نفر جمعیت دارد که در دو استان سینای جنوبی و سینای شمالی مستقر هستند و تقریباً همه آنان زندگی قبایلی دارند. به دلیل نارضایتی‌های قبایلی، بی‌ثباتی سیاسی در قاهره به اضافه گرد آمدن اسلام‌گرایان رادیکال در منطقه‌ای که کنترل ارتش و پلیس مصر در آن کم بود، بحران در سینا از سال ۲۰۱۱ جدی‌تر شده است. به لحاظ تاریخی نیز قبل از تحولات سال‌های اخیر، چند گروه سلفی که عمدتاً به القاعده وابسته بودند در این منطقه فعالیت داشتند، مانند گروه التوحید و الجهاد، و چند عملیات مرگبار هم انجام دادند، اما اقداماتشان چنان نبود که دغدغه جدی برای نیروهای امنیتی مصر ایجاد کند.

بعد از اعلام تشکیل گروهی به نام انصار بیت‌المقدس که به سرعت به داعش اعلام وفاداری کرد، نگرانی‌ها زیاد شد و این گروه امروزه به‌عنوان شاخه‌ای از داعش و تحت عنوان ولایت سینا فعال است و به مراکز پلیس و ارتش و همچنین مکان‌های مقدس گروه‌های صوفی در این منطقه حمله می‌کند، به نحوی که در فاصله سال‌های ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۲ حدود ۱۳۰ نظامی ارتش و ۱۶ پلیس در حملات جداگانه در شبه‌جزیره سینا کشته شده‌اند. مسئولیت اغلب این حملات را ولایت سینا شاخه مصر به اصطلاح دولت اسلامی (داعش) بر عهده گرفته که در ده سال گذشته به‌طور فعال حملاتی را علیه ارتش مصر انجام داده است (Al-Anani, 2022)؛ به‌عنوان مثال حملات ماه مه ۲۰۲۲ که منجر به کشته شدن حدود ۱۸ نظامی مصری شد، مرگبارترین حملات پس از دوره‌ای آرامش بوده که مدام توسط دولت ادعا می‌شد که تروریسم را در سینا شکست داده است.

هرچند ارتش مصر در قبال این منطقه همان سیاست مشت آهنین و سرکوب وسیع را در پیش گرفته بود و حتی از تجربه الصحوه در عراق استفاده نمود و با نوعی ائتلاف با عشایر منطقه و در نظر گرفتن امتیازاتی در مقابل از ظرفیت آن‌ها برای مهار و سرکوب گروه‌های تکفیری بهره برد، ولی تجدید حملات سواالات زیادی را در مورد توانایی‌ها و تاکتیک‌های نظامی این گروه، در مورد اینکه آیا مصر در آستانه موج جدیدی از حملات قرار دارد و در مورد میزان قابل اجرا یا مؤثر بودن استراتژی ضد شورش ایجاد نمود. لذا دولت السیسی تلاش دارد طرح بلندپروازانه دیگری در سینا اجرایی نماید؛ مانند برنامه بلندمدت اسکان میلیون‌ها مصری در منطقه با بودجه ۳۱ میلیارد دلاری که شامل اجرای طرح توسعه‌ای استراتژیک اعم از احداث بزرگراه، شهرک‌های اقماری، طرح‌های کشاورزی و شهرک‌های صنعتی و... است (Take-profit, 2023). طبق اظهارات رشاد عبده، مدیر مجمع مصر برای مطالعات اقتصادی و استراتژیک (سینا)، تمرکز برای توسعه و بازسازی سینا از سال ۲۰۲۰ در سطوح سیاسی، امنیتی، اقتصادی و اجتماعی جزء اولویت‌های مهم قرار گرفته است. به نظر وی، اجرای طرح‌ها امیدوارکننده بوده است، «ولی در ابتدای مسیر سراسر چالش و مشکلات قرار داریم». بنابراین دولت تلاش دارد با حفظ سیاست مشت آهنین طرح‌های توسعه‌ای در این منطقه را نیز اجرایی نماید (Hanafi, 2021).

با توجه به این نکات مشخص می‌شود که حکومت سیسی توانسته به لحاظ سیاسی و امنیتی کنترل کشور را در دست داشته باشد و طرح‌های ملی بزرگی را مطرح نماید و در این مسیر تمامی منتقدان و مخالفان سیاسی اعم از اسلام‌گرایان، چپ‌ها،

لیبرال‌ها و ناصریست‌ها را کنترل کند، اما این امر به آن معنا نیست که شرایط سیاسی و امنیتی لزوماً مناسب یا قابل اعتماد باشد، به‌خصوص که وضعیت اقتصادی به‌رغم تلاش برای جذب سرمایه‌های بیشتر خارجی هنوز به بهبود قابل توجهی نرسیده و اصلاحات اداری و اقتصادی به نتیجه ملموسی ختم نشده است. حال، اگر این وضعیت را در متن تحولات منطقه طی سال‌های اخیر بگذاریم، دلایل نگرانی‌های دولتمردان مصر روشن‌تر می‌شود.

نگرانی‌های امنیتی و چالش‌های خارجی

واقعیت آن است که مصر بیش از دو دهه است که جایگاه سیاسی-تاریخی گذشته خود را خصوصاً در حوزه دیپلماسی ندارد. درست است که این کشور همچنان قدرتمندترین ارتش عربی منطقه را در اختیار دارد، از یک سابقه تمدنی ارزشمند بهره می‌گیرد و یک جایگاه سیاسی قدیمی برای این کشور در نظر گرفته می‌شود، اما می‌دانیم که توان بازیگری این کشور مثل گذشته نیست به‌خصوص آنکه نقشه سیاسی و امنیتی خاورمیانه بعد از تحولات عربی و با توجه به منافع قدرت‌های بزرگ خارج از منطقه با شتاب در حال تغییر است. همین امر موجب شده است که تحولات جنوبی و غربی مصر نگرانی‌های جدی برای دولتمردان این کشور پدید آورد.

الف. مرزهای جنوبی: نگرانی مصر در این بخش در دو حوزه مرتبط به هم قابل تقسیم‌بندی است. نخست بحران داخلی در سودان است که پس از سقوط حکومت عمرالبشیر در آوریل ۲۰۱۹ تا کنون هرج و مرج این کشور را فرا گرفته و عملکرد شورای انتقالی به هیچ‌وجه موفق نبوده است. در آخرین روزهای آوریل ۲۰۲۳ با آغاز درگیری‌های شدید میان ارتش به رهبری عبدالفتاح البرهان و نیروهای پشتیبانی سریع (قوات الدعم السريع) به رهبری محمد حمدان دقلو (حمیدتی) در مناطق مختلف، به‌خصوص خارطوم، نگرانی‌های مصر افزایش یافته است. در این باره، وزارت خارجه مصر در همان روزهای نخست درگیری‌ها در بیانیه‌ای از تمامی طرف‌های سودانی خواست تا به منظور حفظ جان شهروندان و اولویت‌دهی به منافع عالی کشور، نهایت خویشتن‌داری را به خرج دهند. همچنین اسامه عبدالخالق، نماینده مصر در شورای امنیت سازمان ملل، درباره هر نوع دخالت خارجی در درگیری‌های سودان هشدار داد و گفت که «این یک موضوع داخلی است». با توجه به آنکه سودان همواره حیاط‌خلوت مصر به‌شمار رفته و مسائل آن از جنبه‌های گوناگون برای آن کشور دارای اهمیت است، تداوم درگیری‌ها و پیامدهای آن در کنار وضعیت نه‌چندان مناسب لیبی، همسایه غربی مصر، دیپلمات‌ها و کارگزاران سیاسی و امنیتی مصری را با احساس محاصره شدن در بحران‌ها مواجه ساخته است. لذا می‌توان برداشت کرد که تداوم و گسترش چنین بحرانی خوشایند دولتمردان مصری نیست؛ به همین دلیل، دستگاه دیپلماسی مصر تلاش کرده است نقش فعالی را با هدف کنترل بحران سودان ایفا کند، به‌خصوص مانع از نقش‌آفرینی برتر رقبای منطقه‌ای و بازیگران فرامنطقه‌ای شود.

موضوع دوم که با بحران قبلی ارتباط دارد، به مسئله آب نیل مربوط می‌شود. نکته اینجاست که استمرار بحران در سودان فرصت مناسبی را برای اتیوپی فراهم نموده تا از این وضع در جهت پیشبرد آبیگری سد النهضة بر روی رود نیل سود ببرد. نیل بیش از ۶ هزار کیلومتر طول دارد و کشورهای کنیا، اوگاندا، تانزانیا، رواندا، کنگو، اتیوپی، سودان جنوبی، سودان و مصر از آب آن بهره می‌گیرند. البته نیل شامل دو شاخه اصلی به نام‌های نیل آبی و نیل سفید است که در سودان به هم می‌پیوندند و وارد خاک مصر می‌شوند، منتها شاخه‌ای که از اتیوپی می‌آید بیشترین سهم را در تأمین آب سودان و مصر دارد و کشاورزی و زندگی مردم ۳ کشور اتیوپی، سودان و مصر عملاً به آن وابسته است. مبنای فعلی بهره‌برداری از آب نیل توافقنامه‌ای است که در سال ۱۹۲۹ میان مصر و بریتانیا منعقد شد و با تغییراتی در سال ۱۹۵۹ مورد تأیید سودان و مصر قرار گرفت. نکته

اصلی توافقنامه ۱۹۲۹ که در سال ۱۹۵۹ هم مورد تأیید قرار گرفت، آن است که هرگونه تغییر و اصلاحی از این پس نیازمند کسب رضایت مصر است؛ یعنی برای هر توافق جدیدی مصر چون صرفاً مصرف‌کننده آب است، بایستی رضایت داشته باشد. به همین دلیل مذاکرات متعدد بعدی که در اسکندریه، شرم‌الشیخ یا کیناسا صورت گرفت، همگی شکست خورد چون رضایت مصر جلب نمی‌شد. در سال ۲۰۱۰ هم که کشورهای مختلف آفریقایی در اوگاندا جمع شدند تا توافقنامه جدیدی در این باره امضاء کنند، مصر و سودان به حالت اعتراض حضور پیدا نکردند و همین امر سبب شد توافقنامه ۲۰۱۰ اوگاندا نیز به نتیجه مشخصی ختم نشود (World Bank, 2023).

مهم‌ترین ایراد مصر همیشه آن بوده است که بقیه کشورها منابع دیگری برای تأمین آب مورد نیازشان دارند؛ یعنی از میزان بارش فراوانی برخوردارند یا دریاچه‌های دیگری دارند لذا می‌توانند نیاز آبی خود را تا حدودی برطرف کنند، ولی فقط مصر است که منبع دیگری برای تأمین آب ندارد و تأمین آب آشامیدنی جمعیت زیاد و همچنین کشاورزی این کشور تقریباً به‌طور کامل به جریان آب نیل وابسته است. البته مصر دلایل دیگری هم می‌آورد؛ مثلاً توافقنامه‌های ۱۹۲۹ و ۱۹۵۹ قراردادهای معتبری بوده و اتفاقاً برخی از کشورهای فعلی معترض در آن زمان وجود نداشته‌اند، از این رو نمی‌توان توافقنامه‌های به لحاظ حقوقی و تاریخی معتبر را به سادگی ابطال کرد یا تغییر داد.

طبق توافقنامه ۱۹۵۹ بین سودان و مصر، ۵۵/۵ میلیارد متر مکعب از آب نیل سالانه سهم مصر و ۱۸/۵ میلیارد متر مکعب سهم سودان می‌شود. حال، مصر برای تأمین بخش‌های کشاورزی و صنعت و همچنین آب آشامیدنی سالانه به حدود ۹۰ میلیارد متر مکعب آب نیاز دارد که با احتساب تمامی منابع فقط ۶۰ میلیارد متر مکعب آن تأمین می‌شود که گفتیم ۵۵/۵ میلیارد متر مکعب از طریق نیل است، بنابراین به‌طور عادی سالانه ۳۰ میلیارد متر مکعب کمبود وجود دارد. البته مصر طی سال‌های اخیر، برنامه‌هایی را اجرا کرده است برای آنکه از آب مدیترانه و دریای سرخ بیشتر استفاده کند، سیستم آب‌رسانی شهری را بهبود بخشد و مصرف در حوزه کشاورزی را پایین بیاورد، اما این‌گونه اقدامات آنقدر مؤثر نبوده و نیست که نیاز کشوری پرجمعیت را به طرز چشمگیری کاهش دهد (رشیدی‌نژاد و دیگران، ۱۴۰۰: ۱۴۱).

در پرتو نکات فوق، اهمیت ساخت سد النهضة در اتیوپی و هراس دولتمردان مصری بهتر درک می‌شود. هدف از ساخت این سد که از سال ۲۰۱۱ آغاز شده است، تولید برق و بهبود وضعیت کشاورزی است. می‌دانیم که حدود دوسوم جمعیت این کشور برق ندارند و وضعیت صنعت و کشاورزی آن هم به‌شدت وخیم است، اما بهره‌برداری از سد النهضة نه تنها نیاز برقی آن را برطرف می‌کند، بلکه اتیوپی را به یکی از صادرکنندگان برق تبدیل می‌کند. از سوی دیگر، زمین‌های کشاورزی بیشتری از آب استفاده خواهند کرد و لذا هم تعداد بیشتری از افراد شاغل خواهند شد و هم تولیدات کشاورزی این کشور افزایش پیدا خواهد کرد. در هر حال با اتمام ساخت و آب‌گیری سد که با حمایت یک کنسرسیوم بین‌المللی ساخته شده است، ورودی آب سودان و مصر به طرز چشمگیری کاهش پیدا می‌کند.

پیش‌بینی دولتمردان اتیوپیایی آن است که سد النهضة ظرف ۲ تا ۳ سال آب‌گیری قادر خواهد بود با ظرفیت کامل در جهت تأمین آب زمین‌های کشاورزی و تأمین برق فعالیت کند. در اینجا مصر ضمن اینکه چندبار اعلام کرده است ما موافق توسعه اتیوپی هستیم، نسبت به کاهش ورودی آب معترض است، به‌خصوص درخواست کرده آب‌گیری سد به کندی و طی ۱۵ سال انجام شود تا بتواند کاهش ورودی آب مورد نیازش را مدیریت کند. اعتراض مصر مشخصاً آن است که اختصاص زمان ۲ تا ۳ سال برای آب‌گیری سد، باعث تشدید مشکلات بخش کشاورزی و همچنین فعالیت سد آسوان در جنوب کشور

می‌شود. حدود ۹۰ درصد آب کشاورزی مصر از نیل تأمین می‌شود که آب‌گیری سریع سد موجب می‌شود ۶۷ درصد زمین‌های کشاورزی بایر شود و در نتیجه تولیدات کشاورزی این کشور به شدت کاهش پیدا کند (World Bank, 2023). جالب اینجاست سودان که امروز خود درگیر هرج و مرج است، تا کنون در این زمینه در حال بازی بوده است. از یک سو، مشکل این کشور مشابه مصر است؛ یعنی به آن ۱۸/۵ میلیارد متر مکعب ورودی آب نیل به شدت نیاز دارد، ولی حدود دوسوم همین آب در جریان طغیان آب و در سیستم نامناسب و فرسوده لوله‌کشی و نیز عدم استفاده مناسب در بخش‌های کشاورزی و صنعت هدر می‌رود. لذا سودان به طور عادی توانایی بهره‌برداری کامل و مناسب از سهمیه آب خود را هم ندارد و تولید برق آن هم کم است. منفعت ساخت سد النهضة برای سودان آن است که هم می‌تواند مقداری از برق مورد نیاز خود را از اتیوپی بگیرد و هم با کنترل طغیان‌های موسومی رود نیل می‌تواند بهره‌برداری بهتری از آب ورودی به عمل بیاورد.

در عین حال تجربه نشان می‌دهد بالا گرفتن اختلافات میان اتیوپی و مصر فضای بازی بیشتری برای سودان ایجاد می‌کند، زیرا مصر قدرتمند و یا اتیوپی قدرتمند به لحاظ اقتصادی و سیاسی به نفع سودانی نیست که طی دهه‌های اخیر مشکلات زیادی را تجربه کرده است. پس سودان ضمن آنکه نسبت به ساخت سد النهضة بدگمان است، به اندازه مصر متضرر نخواهد شد، لذا در سال‌های گذشته می‌کوشید در عین آنکه از طریق سایر بازیگران منطقه‌ای به اتیوپی فشار بیاورد و یا آن را تهدید کند که این پرونده را به شورای امنیت می‌کشاند، از اختلافات اتیوپی و مصر هم بهره‌برداری کند. در واقع، در این قضیه مصر بیش از سودان متضرر خواهد شد و دست‌کم یک‌سوم آب ورودی‌اش کاهش پیدا خواهد کرد (رک: اطاعت و دیگران، ۱۳۹۷).

اهمیت مسئله سد النهضة سبب شد که مصر در دوره مرسى اتیوپی را به حمله نظامی تهدید کند. حکومت سسی تهدید نظامی علنی و مشابهی انجام نداده است، اما سعی کرده دستگاه سیاست خارجی را فعال کند و هم با مذاکره و هم با تهدیدات سیاسی مسائل را پیگیری و مدیریت کند. البته مصری‌ها هم اعلام کرده‌اند پرونده اختلافات را به شورای امنیت می‌کشاند، در مقابل اتیوپی اعلام کرده است ساخت و آب‌گیری سد را طبق برنامه به پایان می‌رساند و در برابر فشارهای خارجی، چه نظامی و چه سیاسی، می‌ایستد. طبیعتاً قدرت نظامی مصر زیاد است، اما دولتمردان مصری به قدرت نظامی متوسل نخواهند شد چون به معنای ورود به بحرانی است که پایان آن قابل پیش‌بینی نیست.

ب. مرزهای غربی: نگرانی‌های مصر درباره شرایط حاکم بر کشور همسایه‌اش (لیبی) کم نیست. پیش از بهار عربی حدود ۱۵ هزار کارگر مصری در صنایع نفت لیبی کار می‌کردند که این وضعیت امروزه تحت تاثیر جنگ داخلی در لیبی تا حدود زیادی آسیب دیده است. ضمن آنکه برخی بخش‌های آن محل تجمع اسلام‌گرایان رادیکال است و همزمان رقیب قدرتمندی به نام ترکیه در آن کشور قدرت‌نمایی می‌کند. چنانچه احتمال تجزیه لیبی را هم در کنار تجزیه‌ای که در سال ۲۰۱۱ در جنوب مصر (سودان) رخ داد، در نظر بگیریم، آنگاه احساس ناامنی بیشتر درک می‌شود.

می‌دانیم که لیبی از زمان سقوط معمر قذافی در سال ۲۰۱۱ به یکی از حل‌نشدنی‌ترین نمونه‌های اختلاف و درگیری در کشورهای تبدیل شده است که با پدیده انقلاب‌های مشهور به «بهار عربی» مواجه بوده‌اند. در این سال‌ها لیبی شاهد جنگ‌های ویرانگر داخلی بوده که آخرین آن‌ها در آوریل ۲۰۱۹ رخ داد و طی آن، ژنرال حفتر که از حمایت امارات متحده عربی، مصر و روسیه برخوردار بود، در صدد تصرف طرابلس برآمد که البته این تلاش‌ها با حمایت نظامی ترکیه از دولت

مستقر در طرابلس، ناکام ماند. امروز هم دو قدرت سیاسی و نظامی بر قسمت‌هایی از کشور تسلط دارند: یکی، دولت وفاق ملی به ریاست عبدالحمید دبیه که در طرابلس حاکم است و دیگری، پارلمان طبرق به رهبری فتحی باشاغا و ارتش آزادی‌بخش ملی است. در جنوب غربی لیبی قبایل طوارق حاکم هستند و عملاً آن‌ها در آنجا اعمال حاکمیت می‌کنند؛ و بخش دیگری از این کشور به دلیل بی‌ثباتی و عدم اعمال حاکمیت از سوی دولت‌های ذکر شده تبدیل به پناهگاه اسلام‌گرایان رادیکال شده و تحت اختیار گروه‌های نظامی و شبه‌نظامی گوناگونی قرار دارد که عمدتاً به القاعده یا داعش گرایش و وابستگی دارند. بنابراین کشور چهارپاره شده است، ضمن آنکه هر یک از کشورهای منطقه و برخی قدرت‌های فرامنطقه‌ای از یکی از دو جناح سیاسی حمایت می‌کنند، اما توان هیچ‌یک در آن حد نیست که بتواند دیگری را از بین ببرد. برای حل بحران مذاکرات متعدد و متنوعی صورت گرفته است. بخشی از عدم موفقیت مذاکرات تا کنون به خاطر شرایط داخلی لیبی و بخشی نیز به خاطر منافع قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است. به نظر می‌رسد که همین شکاف و اختلاف شدید در دستگاه اجرایی لیبی و وجود دو دولت مانع برگزاری انتخابات در سال ۲۰۲۳ خواهد شد.

مشکل اصلی لیبی آن است که در کنار وسعت زیاد (کمی بزرگتر از ایران) و جمعیت کم (حدود ۷ میلیون نفر)، به دلیل ماهیت و شیوه حکمرانی قذافی سابقه نهادمندی قوی وجود ندارد. در این کشور حدود ۱۲۰ قبیله اصلی وجود دارد که حس اشتراکی کمی به هم دارند، از این رو دشوار است که از چیزی به نام هویت ملی لیبیایی سخن بگوییم. در کنار این وضعیت، بیش از ۱۶۲۰ گروه ریز و درشت شبه‌نظامی قومی و محلی فعالیت دارند که بعضی از آن‌ها با القاعده و بعضی با داعش مرتبط هستند. در چنین وضعیتی نباید از منابع نفتی گران‌قیمت لیبی غافل شد که صادراتش از دیرباز بیشتر به سمت ایتالیا و تا حدودی سایر کشورهای اروپایی بوده است. شرایط فعلی لیبی، یعنی وسعت زیاد، جمعیت کم، بافت طایفه‌ای و قبایلی شدید و در نتیجه هویت ملی ضعیف، نهادمندی ضعیف، منابع وسیع قیمت، بی‌میلی قدرت‌های بزرگ به حل مسئله لیبی در عین اینکه منافی هم دارند، نشان می‌دهد که چرا مسئله لیبی به سرعت حل نمی‌شود.

البته مدل‌های مختلفی طی سال‌های گذشته برای حل بحران مطرح شده، اما همگی بی‌نتیجه بوده است تا جایی که درباره خطر تجزیه لیبی هم هشدار داده شده است. در این میان، اتحادیه اروپایی نگران است که تداوم و گسترش بحران اولاً موجب مهاجرت بیشتر به سمت اروپا شود و ثانياً ارتباط نفتی لیبی با کشورهای اروپایی، به‌ویژه ایتالیا، مختل شود. در عین حال، این نگرانی جهانی وجود دارد که لیبی به خاطر تداوم بحران یا بر اثر تجزیه به پایگاهی دائمی و مستحکم برای اسلام‌گرایان رادیکال -در شمال آفریقا و نزدیک به کشورهای جنوبی اروپا- تبدیل شود.

نتیجه

با جمع‌بندی مسائل داخلی و خارجی، به نظر می‌رسد که وضعیت مصر و نگرانی‌های دولتمردان این کشور بیشتر قابل درک است. دولت در برابر مشکلات اقتصادی کوشیده است با کسب سرمایه‌گذاری‌های جدید خارجی، افزایش ارتباط با نهادهای بین‌المللی و اجرای توصیه‌های آن‌ها در زمینه اصلاحات اداری و اقتصادی و البته انجام چند طرح بزرگ و بلندپروازانه، جدیت و تعهد خود را نسبت به بهبود فضای اقتصادی و معیشتی نشان دهد. این اقدام از سوی چند کشور عربی، به‌خصوص عربستان سعودی، امارات متحده عربی و بحرین، حمایت می‌شود و به‌عنوان مثال سفر السیسی به جده در آوریل ۲۰۲۳ و استقبال محمد بن سلمان و تأکید زیاد بر دوستی طرفین از آن جهت قابل توجه است که پس از ماه‌ها تنش در روابط قاهره

و ریاض انجام می‌شود؛ موضوعی که باعث شد تبادل رسانه‌ای میان خبرنگاران وابسته به دو کشور تحت تأثیر قرار بگیرد. بنابراین سفر رئیس‌جمهور مصر به عربستان بیانگر عمق روابط دو کشور بوده و سیسی با بن سلمان در این دیدار درباره راه‌های توسعه روابط مصر و عربستان، روابط منطقه‌ای و بین‌المللی از جمله موضوع فلسطین، بازگشت سوریه به کرسی خود در اتحادیه عرب و برخی پرونده‌های دیگر گفتگو نمود.

همچنین در زمینه سیاست داخلی، دولت از ابتدا به سیاست سرکوب وسیع و بدون ممانعت مخالفان، به‌ویژه اخوانی‌ها، روی آورده است. بنابراین، اگرچه نارضایتی در سطح جامعه همچنان وجود دارد و هرازگاهی و به هر بهانه‌ای سر باز می‌کند، فعلاً از سوی دولتمردان خطری احساس نمی‌شود یا قابل کنترل به نظر می‌رسد.

در حوزه مرزها و سیاست خارجی، اما، مصر نگرانی‌های امنیتی مهمی دارد. چنان‌که اشاره شد، مصر در جنوب از سوئی نگران پیامدهای درگیری‌های داخلی سودان میان ارتش و نیروهای واکنش سریع این کشور و موضوع مرتبط با آن، یعنی ساخت سد النهضة در اتیوپی، است. در این قسمت، مصر ضمن آنکه کوشیده است سودان را همراه خود نگاه دارد، با ترکیبی از فشارهای سیاسی و تهدیدات نظامی بتواند رفتارهای اتیوپی را مدیریت کند. شکست مذاکرات سه کشور و متعاقب آن آب‌گیری سریع سد توسط اتیوپی و نیز وقوع درگیری‌های داخلی در سودان نشان می‌دهد که احتمال بروز درگیری نظامی بعید است و مصر از در پیش گرفتن یک سیاست تهاجمی موفق ناتوان است.

در غرب (مرز لیبی) نیز نگرانی‌های زیادی از نفوذ اسلام‌گرایان رادیکال، ورود غیرقانونی سلاح یا قدرت‌گیری بیشتر ترکیه و قطر وجود دارد. اگرچه ارتش مصر چند بار تا کنون برای اعلام حضور در خاک لیبی اعلام آمادگی کرده و این امر با حمایت پارلمان مصر در اگوست ۲۰۲۰ نیز روبه‌رو شده است، به دلیل تبعات پیش‌بینی نشده و غیر قابل مهار این اقدام، تا به امروز چنین اتفاقی نیافتاده و بعید است که روی دهد. ضمن آنکه توان اقتصادی مصر اجازه ورود آن کشور به درگیری گسترده نظامی را نمی‌دهد. بنابراین به نظر می‌رسد ارتش مصر کما فی‌السابق به حمایت پارلمان طبق به رهبری فتحی باشاغا و ارتش ملی لیبی (ژنرال حفتر) و نیروهای هم‌پیمان با آنها ادامه خواهد داد و اگر قرار باشد جنگی صورت گیرد، احتمالاً مانند گذشته محدود به بمباران هوایی و یا تعریف محدوده امنیتی در مرزها خواهد بود. این نکته به معنای تمایل مصر به تداوم جنگ نیابتی در لیبی خواهد بود. البته مصر به مذاکرات صلح تحت نظارت سازمان ملل متحد امید دارد که یک دور آن در قاهره صورت گرفت و این امر نشان از تمایل جدی این کشور برای دوری از جنگ و پیشبرد اهدافش در این مسیر نیز هست.

حال، اگر به مسئله شبه‌جزیره سینا در شرق مصر برگردیم و آن را در کنار نگرانی از تحولات جنوبی و غربی کشور قرار دهیم، مشخص می‌شود چرا از چالش‌ها و تلاش برای مدیریت بحران‌ها سخن گفته شده است. ناامنی در سینا اگرچه به دلیل

۱ - بعد از انتقاد مصری‌ها از اینکه کشورهای عربی و در صدر آن‌ها عربستان سعودی در این شرایط دشوار مصر را تنها گذاشته‌اند، ترکی الحمد نویسنده سعودی که به محافل تصمیم‌گیری در کشورش نزدیک است با انتشار تئوئیت‌هایی به سیاست دولت مصر حمله کرد و در صفحه شخصی خود در توییتر مقامات سیاسی مصر از جمله السیسی را به باد انتقاد گرفت و نوشت که اولین علت بحران اقتصادی مصر، تسلط فزاینده ارتش بر دولت و نهادهای اقتصادی است، به‌طوری که همه چیز در مصر تحت سیطره ارتش قرار دارد. همچنین دومین عامل بحران اقتصادی مصر، به سیاست‌های نظام این کشور بر می‌گردد که در برابر هرگونه تغییر مقاومت می‌کند و به‌عنوان مانعی در برابر سرمایه‌گذاری‌های موفق داخلی و خارجی قرار گرفته است. این موضع ترکی الحمد با پاسخ مصری‌ها و در ادامه تنش میان کاربران فضای مجازی دو کشور همراه شد.

حضور گسترده نیروهای نظامی و امنیتی و سیاست سرکوب تا کنون کنترل شده، همچنان حل نشده باقی مانده است. در واقع، فعالیت‌های خشونت‌آمیز و خونین گروه‌های سلفی در کنار ورود بخشی از سلاح‌های غیر قانونی از لیبی به این منطقه نه تنها سبب می‌شود توانایی مصر در تأمین امنیت مرزهای شرقی زیر سوال برود، بلکه تصویری از مرزهای ناامن در جنوب، شرق و غرب مصر ایجاد می‌کند.

روشن است که تصویر مرزهای ناامن -همزمان با شرایط اقتصادی و وضعیت سیاست داخلی پیش‌گفته- اگرچه به معنای وقوع خطری فوری برای ثبات و تمامیت ارضی مصر نیست، به آن معناست که مسیر دشواری پیش‌روی دولت مصر وجود دارد. شاید به همین دلیل است که دولتمردان مصری سعی کرده‌اند ضمن حفظ و تداوم ارتباط راهبردی با آمریکا، اسرائیل و عربستان سعودی، رابطه سیاسی و اقتصادی خود را با کشورهایی چون روسیه و چین گسترش دهند و از ظرفیت سازمان‌هایی چون اتحادیه آفریقایی و اتحادیه عرب بیشتر بهره ببرند.

فهرست منابع

منابع فارسی

- ۱- احمدی، حسن (۱۳۹۰)، «گذار مصر از رژیم اقتدارگرا؛ عوامل و زمینه‌ها»، فصلنامه روابط خارجی، سال ۳، شماره ۴.
- ۲- اطاعت، جواد؛ یاشار ذکی و حسن کریمی (۱۳۹۷)، «هیدروپلیتیک نیل و تاثیر آن بر روابط ژئوپلیتیکی میان مصر، سودان و اتیوپی (با تاکید بر سد رنسانس)»، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، سال ۳، شماره ۲.
- ۳- اوتاوی، مارینا (۱۳۸۶)، گذار به دموکراسی یا شبه‌اقتدارگرایی، ترجمه سعید میرترابی، تهران: قومس.
- ۴- دیپلماسی ایرانی، ۱۳۹۷/۲۰، قابل دسترس در:
<http://www.irdiplomacy.ir/fa/news/1963776/%D9%86%D9%82%D8%B4-%D8%B1%D9%88%D8%B2%D8%A7%D9%81%D8%B2%D9%88%D9%86-%D8%A7%D8%B1%D8%AA%D8%B4-%D8%AF%D8%B1-%D8%A7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF-%D9%85%D8%B5%D8%B1>
- ۵- رشیدی‌نژاد، احمد؛ مراد کاویانی‌راد و افشین متقی (۱۴۰۰)، «نسبت مناسبات هیدروپلیتیک با تغییر ساختار هیدروهمومون، نمونه‌پژوهی سد رنسانس در اتیوپی»، فصلنامه اطلاعات جغرافیایی (سپهر)، دوره ۳۰، شماره ۱۱۷.
- ۶- شفقنا (۱۴۰۲/۲/۹)، قابل دسترس در:

<https://fa.shafaqna.com/news/1566114/%DA%A9%D8%AF%D8%A7%D9%85-%DA%A9%D8%B4%D9%88%D8%B1%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D8%B9%D8%B1%D8%A8%DB%8C-%D8%A8%DB%8C%D8%B4%D8%AA%D8%B1%DB%8C%D9%86-%D8%AA%D8%B9%D8%AF%D8%A7%D8%AF-%D9%BE%D9%86%D8%A7%D9%87%D9%86/#:~:text=%D8%B4%D9%81%D9%82%D9%86%D8%A7%2D%D8%A2%D9%85%D8%A7%D8%B1%20%D9%BE%D9%86%D8%A7%D9%87%D9%86%D8%AF%DA%AF%D8%A7%D9%86%20%D8%AF%D8%B1%20%DA%A9%D8%B4%D9%88%D8%B1%D9%87%D8%A7%DB%8C,%D9%88%20%D8%BA%DB%8C%D8%B1%20%D8%B9%D8%B1%D8%A8%20%D9%82%D8%B1%D8%A7%D8%B1%20%D8%AF%D8%A7%D8%B1%D9%86%D8%AF>

۷- مهاجرنیوز (۱۴۰۱/۹/۱۰)، قابل دسترس در:

<https://www.infomigrants.net/prs/post/44401/%D8%A7%D8%AA%D8%AD%D8%A7%D8%AF%DB%8C%D9%87-%D8%A7%D8%B1%D9%88%D9%BE%D8%A7-%D9%88-%D9%85%D8%B5%D8%B1-%D9%85%D8%B9%D8%A7%D9%87%D8%AF%D9%87-%D8%A7%DB%8C-%D8%B1%D8%A7-%D8%A8%D8%B1%D8%A7%DB%8C-%D9%85%D9%87%D8%A7%D8%B1-%D9%85%D9%87%D8%A7%D8%AC%D8%B1%D8%AA-%D8%A7%D9%85%D8%B6%D8%A7-%DA%A9%D8%B1%D8%AF%D9%86%D8%AF>

- ۱- Al-Anani, K. (2022), "Insurgency in Sinai: Challenges and Prospects", Retrieved from arabcenterdc, at: <https://arabcenterdc.org/resource/insurgency-in-sinai-challenges-and-prospects/>
- ۲- Ceicdata (2023), "Egypt External Debt", Retrieved from Central Bank of Egypt, at: <https://www.ceicdata.com/en/indicator/egypt/external-debt>
- ۳- Forecast, Economics (2023), "Egypt Economic Outlook", Retrieved from focus-economics, at: <https://www.focus-economics.com/countries/egypt/#:~:text=Egypt%20Economic%20Outlook,%2C%20below%20Q1's%204.4%25%20growth.>
- ۴- Hanafi, M. (2021), "Egypt allocates billions for development in Sinai", Retrieved from al-monitor, at: <https://www.al-monitor.com/originals/2021/09/egypt-allocates-billions-development-sinai>
- ۵- ICMPD (2023), "Migration Outlook, Ten migration issues to look out for in 2023", at: https://www.icmpd.org/file/download/58952/file/ICMPD_Migration_Outlook_2023.pdf
- ۶- IMF (2021), "Regional Economic Outlook, Middle East and Central Asia", at: <https://www.imf.org/en/Publications/REO/MECA/Issues/2021/10/14/regional-economic-outlook-october>
- ۷- IMF (2022), "Regional Economic Outlook, Middle East and Central Asia", at: <https://www.imf.org/en/Publications/REO/MECA/Issues/2022/10/13/regional-economic-outlook-mcd-october-2022>
- ۸- Mandour, M. (2023), "Monetary policy is not enough to solve Egypt's inflation crisis, and fundamental reform is needed:", Retrieved from carnegieendowment, at: <https://carnegieendowment.org/sada/89499#:~:text=On%20March%209%2C%202023%2C%20official,40.26%20percent%20for%20core%20inflation.>
- ۹- MDEAST (27/3/2023), at: [mdeast, news/2023/03/27](https://mdeast.org/news/2023/03/27)
- ۱۰- Take-profit (2023), "Egypt Wages: Minimum And Average", Retrieved from Egypt Unemployment Data, at: <https://take-profit.org/en/statistics/minimum-wages/egypt/>
- ۱۱- Trading Economics (2023), "Egypt Foreign Exchange Reserves", Retrieved from Central Bank of Egypt, at: <https://tradingeconomics.com/egypt/foreign-exchange-reserves>
- ۱۲- Wagecentre (2022), "Egypt Wages: Minimum And Average", Retrieved from Salary in Egypt, at: <https://wagecentre.com/work/work-in-africa/salary-in-egypt.>
- ۱۳- World Bank (2023), "Population, total – Egypt", Arab Rep, Retrieved from data.worldbank, at: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?end=2021&locations=EG&start=2021&view=map.>